

WYCHOWANIE I SZKOLENIE / EDUCATION AND TRAINING

LOTHAR SIEBER¹, ARTUR LITWINIUK², WOJCIECH J. CYNARSKI³

¹ Komisja Badań Naukowych, Stowarzyszenie Idōkan Polska, Monachium (Niemcy)

² AWF Warszawa, ZWWF Biała Podlaska (Polska)

³ Wydział Wychowania Fizycznego, Uniwersytet Rzeszowski (Polska)

Wychowanie ekologiczne przez drogi sztuki walki / Ecological education through the ways of martial arts¹

Submission: 18.03.2009, acceptance: 5.07.2009

Słowa kluczowe: wychowanie, ekologia, sozologia, sztuki walki

Różne systemy aksjonormatywne stanowią podstawę dla pedagogiki dalekowschodnich sztuk walki. Z chińskiego taoizmu i buddyźmu wywodzony jest ekofeminizm i mówi się o nastaniu ery ekologicznej. Antropocentryzm hierarchicznych kultur zastępowany jest przez modny w Nowej Epoce ekocentryzm, a wschodnia mądrość i miłość życia (biozofia) zastąpić ma intelektualny dorobek Zachodu. Odrzucając jednak skrajne światopoglądowe stanowiska możemy stwierdzić, że (ogólnie biorąc) drogi sztuk walki jako drogi nieagresji, psychofizycznego i moralnego doskonalenia, dobrze służą idei wychowania ekologicznego. Zdrowie fizyczne i harmonia wewnętrzna sprzyjają przyjaznemu stosunkowi do przyrody nawet wówczas, gdy pomijane są filozoficzne i etyczne uzasadnienia szacunku dla wszelkiego stworzenia i życia.

Dwie uwagi wstępne¹

W perspektywie epistemologicznej i metodologicznej nauk o kulturze fizycznej [Obodyński, Cynarski 2003] niezbędne jest ujmowanie zjawisk i rozpatrywanie problemów w ich procesualnym ujęciu i systemowej wizji, gdzie nie tylko dostrzegamy wzajemną zależność czynników i podsystemów, ale też wymiary humanistyczne – wartości, potrzeby i motywacje. Wieloaspektowość wymaga ujęć inter- i multidyscyplinarnych. Zasady te w wielkim stopniu dotyczą też zagadnień ekologii – dziedzin z pogranicza nauk biologicznych i społecznych – zwłaszcza, gdy analizujemy je w odniesieniu do wychowania, etyki i kulturowego fenomenu wywodzących się z Dalekiego Wschodu sztuk walki.

Normatyw *ochrony wszelkiego życia* jest nie tylko podstawowym kanonem etyki buddyjskiej, ale jest bliski zasadom wielkich religii (zwłaszcza chrześcijaństwa²), wielu humanistycznych filozofii

(np. koncepcji radykalnego humanizmu) i współczesnej ekofilozofii. Jest to także naczelną zasadą szlachetnych odmian **sztuk walki** [Cynarski 2004] – „chronić wszelkie życie” odnosi się do drugiego człowieka i całego świata przyrody.

Ekologia, ekofilozofia czy ekologizm

„Akceptując filozofię Dalekiego Wschodu, akceptujemy nowy paradygmat, który – jak mówi w swym *Turning Point* współczesny ekofilozof Fritjof Capra – obejmuje naukę, ale nie ogranicza się do niej; poszerzając ją także o sfery ludzkich wartości i przeżyć, zostaje jak gdyby zanurzony w głębszej świadomości ekologicznej. Jest to nowa droga, nowy światopogląd ekologiczny, którego naukowym wyrazem jest teoria systemów. Dotychczas obowiązywały w nauce kryteria oparte na mierzalności. W nauce jutra być może obowiązywać będą modele naukowe, których nie można wymierzyć ani wyliczyć. Naukowe, racjonalne myślenie jest linearne, systemy zaś ekologiczne są nieliniarne, i to w wysokim stopniu. Umysł intuicyjny łatwiej niż naukowy uwzględnia nieliniarność” [Aleksandrowicz 1987, s. 6–7; por.: Capra 1987]. Profesor Aleksandrowicz twierdził, że u podstaw kryzysu

¹ Pracę zrealizowano w ramach działalności statutowej Wydziału Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego – projektów URWWF/S/08 i URWWF/S/09 finansowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz we współpracy z Komisją Badań Naukowych SIP.

² Weźmy chociażby *Dekalog* i piąte przykazanie: *Nie zabijaj*.

ekologicznego leży kryzys etyczny oraz że w pierwszym rzędzie konieczna jest humanizacja nauk, które nie powinny być celem samym w sobie, lecz środkiem do celu – jakim jest zdrowie społeczeństwa. „To kryzys etyczny leży u źródeł prawie każdej choroby, bo wyzwala kryzys ekologiczny, choroby cywilizacyjne i... ludobójcze wojny” [Aleksandrowicz 1987; Winnicka 1987].

Także Fromm *implicite* zwracał uwagę na idealizm teleologiczny jako warunek zdrowia duchowego oraz na związki etyki społecznej z szeroko pojętą problematyką zdrowia [Fromm 1977, s. 61]. W ruchu *New Age* zwolennicy głębokiej ekologii zgodnie akcentują znaczenie dla zdrowia i harmonii stanu ludzkiej *psyche*: „Wszystkie choroby, czy to rak, schizofrenia czy katar – twierdzi Marilyn Fergusson – mają swoje źródło w duszy” [Mikołajko 1995].

Nurt filozofii *głębokiej ekologii* powstał na początku lat 70. XX w., a zainicjowany został przez norweskiego filozofa **Arne Naessa** (1912–2009). Zrodził się on z obserwacji życia społecznego na przestrzeni lat 60. oraz z dostrzeżenia postępującej degradacji środowiska naturalnego. Niepokój związany z niepohamowanym rozwojem cywilizacji naukowo-technicznej i postępującym kryzysem globalnym, który objął także kulturę, zrodził potrzebę postawienia pytań (i znalezienia odpowiedzi) o jego przyczyny, zasięg i wpływ na przyrodę oraz człowieka. Arne Naess użył określenia „głęboka ekologia” (*deep ecology movement*) po raz pierwszy w 1972 r. w Bukareszcie podczas Trzeciej Konferencji Badań nad Przyszłością Świata oraz w roku 1973 w filozoficznym miesięczniku „Inquiry”. Znaczenie tego pojęcia opisał w artykule *Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement*. Głęboka ekologia jest nową filozofią natury lub tzw. środowiskową, która dokonuje radykalnej krytyki zachodniej ideologii postępu i rozwoju. Wychodzi ona z biocentrycznego punktu widzenia, który jest czymś przeciwnym do antropocentryzmu większości ludzi [por.: Naess 1992; Seed 1993; Kulasiewicz 1993; Devall, Sessions 1994].

Wskazanemu autorowi chodziło o rozwój ludzkiego i pozaludzkiego życia na Ziemi. Jego ekologia mądrości bliska jest koncepcjom filozofii mądrościowej lub też biozofii (filozofii życia) Ericha Fromma, taoizmu i dalekowschodnich sztuk walki [Fromm 1989; Cynarski 2004]. Ponadto stanowisko Naessa i tezy „ekologii głębokiej” korespondują z poglądami Henryka Skolimowskiego i jego „ekoetyki”. Obaj myśliciele (pomimo różnic) są przekonani, że dla właściwego (czyli *zrównoważonego*, modne słowo) rozwoju ludziom potrzebny jest autentyczny *kontakt z naturą*, możliwy poprzez zredukowanie egoistycznych,

antropocentrycznych pragnień na rzecz potrzeb Ziemi.

Ekoetyka traktowana jest przez Skolimowskiego zarówno jako dyscyplina naukowa, jak i pewna misja. Dlatego też stara się on upowszechnić ekoetyczne zasady najszerszym kręgom odbiorców. Postuluje przy tym zaistnienie nowego, holistycznego racjonalizmu. Ekoetyka ma przejawiać się w każdej dziedzinie życia – wpływać na pracę, edukację, życie towarzyskie, hobby, sposób spędzania wolnego czasu. W praktyce oznacza to sprzeciw wobec kreowania sztucznych potrzeb i nadkonsumpcji. W jej myśl preferowane są turystyka i te formy rekreacji, które możliwie najmniej ingerują w środowisko. Ekoetyka propaguje dyskretną obserwację przyrody, ścieżki na obrzeżach rezerwatów oraz aktywne formy turystyki – turystykę konną, rowerową, spływy kajakowe, żeglarstwo. Jako sposób odżywiania zalecany jest wegetarianizm lub spożywanie „ekologicznej” żywności pochodzącej z gospodarstw agroturystycznych [por.: Skolimowski 1993].

Z drugiej jednak strony ekologia przejawia się także jako ideologia, co dotyczy wielu działających na tym obszarze instytucji [Cynarski, Litwiniuk, Błach 2006]. Toteż ekofilozofii zarzuca się ideologiczną indoktrynację. Tomasz Teluk twierdzi, że tak zwana głęboka **ekologia** tchnie pustką. „Duchowość ekologiczna nie jest żadną duchowością, a jedynie kolejnym wcieleniem ideologii lewicowych. Ideologia ekologiczna staje się źródłem wielu współczesnych herezji. Największą z nich jest zastępowanie Boga naturą, w miejsce dostrzegania w naturze Bożego Dzieła. Ruchy ekologiczne, posługując się szczytnymi hasłami ochrony środowiska naturalnego, zrywając z tradycją, zwróciły się przeciwko człowiekowi oraz cywilizacji. Ekoideologie wpajają opinii publicznej przekonanie, że mityczny stan natury, stan, który prawdopodobnie nigdy nie istniał i zniknął z chwilą pojawienia się pierwszych rodziców w biosferze, jest cenniejszy niż życie ludzkie. Jako polityczne oręż lewicy, walka o przywrócenie stanu natury kosztem upadku cywilizacji przemysłowej coraz częściej służy także jako pretekst do hamowania naturalnej przedsiębiorczości człowieka” [Teluk 2007]. Z innej perspektywy granice zasadności ekofilozofii i myślenia ekologicznego wskazał Andrzej Zachariasz, który pisze o niewystarczającej perspektywie ‘trwania dla trwania’. Ekologizm nie wyjaśnia celu ludzkiego istnienia [Zachariasz 2000, s. 203–212].

Ekologia (gr. *eikos* – dom, *logos* – nauka) jest tą dziedziną, która łączy naukę i kulturę z naturą i poglądami zwolenników kontrkultur. Termin *ekologia* został wprowadzony w 1869 roku przez

Ernesta Haeckela. W roku 1965 Walerian Goetel wprowadził pojęcie **sozologii** (gr. *sozo* – chronić, ratować), które współbrzmi z zasadą ochrony wszelkiego życia w sztukach walki.

Ekologiczna filozofia drogi sztuk walki

Związki filozofii drogi sztuk walki z ekologią wynikają z genetycznych związków azjatyckich sztuk walki z filozofiami przyrody (taoizm, shintoizm), z dążeniem do stanu harmonii itp. Styczność ze środowiskiem, wynikająca z miejsca odbywania treningów i ćwiczeń medytacyjnych (bardzo często w terenie), dodatkowo uwrażliwia ćwiczących i przyczynia się do odczuwanego stanu jedności z całym światem przyrody.

Akcent na dążenie do harmonii z makrokosmosem jest szczególnie wyraźny w systemach wyrosłych na podbudowie taoizmu, jak w *taiji* i *qigong* [Foen Tjoeng Lie 1995; Włodyka, Cynarski 2000]. Hull [2001] mówi o naturalistycznym rozumieniu filozofii ekologii i zaangażowanym, głęboko koekologicznym podejściu ekofilozoficznym. Obydwa nurty zbieżne są z ekocentrycznym taoizmem i z tej właśnie taoistycznej filozofii F. Capra [1987] wyprowadza nowy, ekologiczny, społeczno-kulturowy paradygmat.

Animizm i ubóstwienie przyrody w pierwotnych kultach chińskich i shintoizmie przełożyły się na zasady moralne tamtejszych społeczeństw. „Nie istnieje żadna sprzeczność pomiędzy prawdziwą ludzką naturą a porządkiem przyrody, natomiast życie cnotliwe (*shisei*) jest możliwe pod warunkiem stosowania zasad wynikających z tego porządku. Jedną z nich, *mottainai*, zakazuje niszczenia cegokolwiek, co jest darem Stwórcy i co w związku z tym zasługuje na szacunek i ochronę” [Wilczyński 1996, s. 44–45; Morita 1987]. Ma to w praktyce sztuk walki przełożenie, np. na zakaz trenowania szermierki na pniach i gałęziach drzew.

Na gruncie tradycyjnej religii japońskiej ukształtował się głęboko uczuciowy stosunek ludzi do świata przyrody. Z kolei konglomerat buddyzmu, konfucjanizmu i taoizmu, jakim jest filozofia Chin, zwłaszcza w koncepcji *yin-yang* zawiera zasadę wzajemnego współoddziaływania wszystkich rzeczy i zdarzeń, stanowiących manifestację pierwotnej, kosmicznej jedności [Wilczyński 1996, s. 51]. Przyrodę utożsamia się z *Tao*, uznaje za świętą i zaleca dostosowanie do jej praw.

Edukacja ekologiczna lub *sozologiczna* zyskuje stopniowo zaawansowane formy instytucjonalne i wprowadzana jest obligatoryjnie [Dołęga 1998; Wnuk 1999; Latawiec 2001; Gosz 2001]. Czyż

wychowanie przez humanitarne drogi sztuk walki [Cynarski 2000; 2004] nie byłoby jej wartościowym rozwinięciem i uzupełnieniem? Drogi nieagresji (jap. *budō*) są systemami wszechstronnego kształcenia osobowości osób ćwiczących, ponadto o znaczących walorach zdrowotnych [Kłośnik 1909; Cynarski, Litwiniuk 2001; Punzet 2001] i moralnych (humanitaryzm, akcenty prospołeczne) [Czerwenka-Wenkstetten 1993; Draeger 1996], a także etyce pokrewnej – w wielu założeniach i zasadach – z aksjologią ekologiczną. Są też obecnie niezwykle popularne, w swej wielości odmian i form, na całym świecie [Cynarski 2003].

Alternatywa „być czy mieć” stawiana jest równolegle w refleksjach społeczno-kulturowych, w nauce społecznej Kościoła katolickiego, w antropologii filozoficznej i na obszarze krytyki konsumeryzmu [Fromm 1989; Gosz 2001; Cynarski 2003]. Małe potrzeby materialne i orientacja na **bardziej „być”** służą drodze do pełni człowieczeństwa (realizacja potrzeb miłości, twórczości i transcendencji), osobowemu, moralnemu i duchowemu rozwojowi [Fromm 1989]. Sztuki walki wywodzą się z fundamentu kultury patriarchalnej i hierarchicznej. Tymczasem poniekąd neopogański ekofeminizm uderza w podstawy kultury patriarchalnej zachodniego świata [Cynarski 2004].

Pedagogika, czy raczej pedagogia dróg sztuk walki – jako sztuka wychowania – wobec braku dogłębnej i rozwiniętej teoretycznej naukowej refleksji, jest formą edukacji o charakterze normatywnym. W porównaniu z tzw. głęboką ekologią **moralna droga budō** nie miesza się z ideologiami „poprawności politycznej” lub feminizmu. Także nie akceptuje zrównania człowieka z wszystkimi gatunkami zwierząt. Szacunek dla przyrody nie wymaga od człowieka osobowego traktowania wszystkich istot żyjących. Natomiast podobne do wskazań głębokiej ekologii i pedagogiki ekologicznej są zalecenia dążenia do harmonii z naturą, samorealizacyjny cel życia oraz – zgodny z ascetyczną drogą duchowego rozwoju – **antykonsumeryzm** [por.: Gromkowska-Melosik 2003].

Pedagogice sztuk walki przydawane są określone systemy aksjonormatywne, ale są one różne. W wersji Capry z chińskiego taoizmu i buddyźmu wywodzony jest nawet ekofeminizm i mówi się o nastaniu ery ekologicznej. Antropocentryzm hierarchicznych kultur zastępowany jest przez modny w Nowej Epoce ekocentryzm, a wschodnia mądrość i miłość życia (biozofia) zastąpić ma intelektualny dorobek Zachodu. Fritjof Capra uważa, że: „widzenie świata wyłaniające się ze współczesnej nauki jest widzeniem ekologicznym, a świadomość ekologiczna na swoim najgłębszym poziomie jest świadomością duchową

czy też religijną” [Capra, Steindl-Rast, Matus 1995, s. 102; por.: Waloszczyk 2001].

Jedna konkluzja

Odrzucając jednak skrajne światopoglądowe stanowiska możemy stwierdzić, że (ogólnie biorąc) drogi sztuk walki jako drogi nieagresji, psychofizycznego i moralnego doskonalenia dobrze służą idei wychowania ekologicznego. Zdrowie fizyczne i harmonia wewnętrzna sprzyjają przyjaznemu stosunkowi do przyrody nawet wówczas, gdy pomijane są filozoficzne i etyczne uzasadnienia szacunku dla wszelkiego stworzenia i życia.

Bibliografia

- Aleksandrowicz J. (1987), Wstęp [w:] L. Winnicka, *Podróż dookoła świętej krowy*, KAW, Katowice, s. 5–9.
- Capra F. (1987), *Punkt zwrotny. Nauka, społeczeństwo, nowa kultura*, (przeł. E. Woydyło) PIW, Warszawa.
- Capra F., Steindl-Rast D., Matus T. (1995), *Należać do wszechświata. Poszukiwania na pograniczu nauki i duchowości*, (przeł. P. Pieńkowski) Znak, Kraków.
- Cynarski W.J. (2000), *Wykorzystanie idei perpetualnego ruchu i wschodnioazjatyckiego wzorca kultury fizycznej w wychowaniu fizycznym i zdrowotnym*, „Nowa Medycyna”, nr 12, s. 25–26.
- Cynarski W.J. (2003), *Globalizacja a spotkanie kultur*, UR, Rzeszów.
- Cynarski W.J. (2004), *Teoria i praktyka dalekowschodnich sztuk walki w perspektywie europejskiej*, UR, Rzeszów.
- Cynarski W.J., Litwiniuk A. (2001), *Istotne zagadnienia medycyny sztuk walki*, „Idō – Ruch dla Kultury / Movement for Culture”, t. II, s. 253–263.
- Cynarski W.J., Litwiniuk A., Błach W. (2006), *Ekologiczna era w organizacjach pozarządowych w Polsce na przykładzie „Asocjacji”*, „Idō – Ruch dla Kultury / Movement for Culture”, t. VI, s. 261–267.
- Czerwenka-Wenkstetten H. (1993), *Kanon des Nippon Jujitsu* (t. 1). *Begriffe, Grundlagen, Geschichte, Basistechniken*, Tyrolia-Verlag, Innsbruck - Wien.
- Devall B., Sessions G. (1994), *Ekologia głęboka*, Wydawnictwo Pusty Obłok, Warszawa.
- Dołęga J.M. (1998), *Sozologia w edukacji ekologicznej* [w:] J.M. Dołęga, J. Sandner [red.], *Świadomość i edukacja ekologiczna*, ATK, Warszawa, s. 136–144.
- Draeger D.F. (1996), *The Martial Arts and Ways of Japan* (vol. 2). *Classical Budo* (wyd. III), Weatherhill, New York – Tokyo.
- Foen Tjoeng Lie (1995), *Taiji quan – chiński boks cieni dla duchowej i fizycznej harmonii*, AWM, Warszawa.
- Fromm E. (1977), *Zapomniany język. Wstęp do rozumienia snów, baśni i mitów*, PIW, Warszawa.
- Fromm E. (1989), *Mieć czy być. Duchowe podstawy nowego społeczeństwa*, Klub Otrycki, Warszawa.
- Gosz Z. (2001), *Edukacja ekologiczna jako inspirujący czynnik w procesie kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa XXI wieku* [w:] J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, A. Skowroński [red.], *Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii*, UKSW, Warszawa, s. 183–197.
- Hull Z. (2001), *O dwóch sposobach pojmowania i uprawiania filozofii ekologii* [w:] J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, A. Skowroński [red.], *Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii*, UKSW, Warszawa, s. 38–45.
- Kłosnik Z. (1909), *Dziū-Dżicu, czyli Źródło zdrowia, siły i zręczności*. Podług H. Irvinga Hancocka, wyd. II, Warszawa: E. Wende i Ska, Lwów.
- Kulasiewicz J. (1993), *Głęboka ekologia Arne Naessa*, Pracownia, Bielsko-Biała.
- Latawiec A. (2001), *Edukacja ekologiczna dziś* [w:] J.M. Dołęga, J.W. Czartoszewski, A. Skowroński [red.], *Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii*, UKSW, Warszawa, s. 167–171.
- Mikołajko Z. (1995), *Wodnik i jego dzieci*, „Gazeta Wyborcza”, nr 78, s. 8–9.
- Morita A. (1987), *Made in Japan*, Fontana, London.
- Naess A. (1992), *Rozmowy*, PNRWI, Bielsko-Biała.
- Obodyński K., Cynarski W.J. (2003), *Reflections about methodological and epistemological problems in sport sciences*, “Research Yearbook. Studies in the Theory of Physical Education and Sport”, vol. 9, s. 37–43.
- Punzet N.W. (2001), *Das Kuatsu-Buch*, Kuatsu-Akademie, Brauenburg.
- Seed J. (1993), *Ekopsychologia* [w:] J. Kulasiewicz (1993), *Głęboka ekologia Arne Naessa*, Pracownia, Bielsko-Biała, suplement.
- Skolimowski H. (1993), *Filozofia żyjąca, jako Drzewo Życia*, Pusty Obłok, Warszawa.
- Teluk T. (2007, 25 października), <http://nczas.com/kompendium/ekologia/gleboka-ekologia-duchowosc-ekologiczna/>
- Waloszczyk K. (2001), *O ideach ekofeminizmu* [w:] J. Dębowski [red.], *Edukacja ekologiczna wobec wyzwań XXI wieku*, UWM, Olsztyn, s. 49–55.
- Wilczyński W. (1996), *Idea przyrody w historii myśli geograficznej*, Jedność, Kielce.
- Winnicka L. (1987), *Podróż dookoła świętej krowy*, KAW, Katowice.
- Włodyka R., Cynarski W.J. (2000), *Chi kung – aspekty zdrowotne i zastosowanie wybranych ćwiczeń*, „Rocznik Naukowy Idō – Ruch dla Kultury”, t. I, s. 146–186.
- Wnuk Z. (1999), *Edukacja ekologiczna w Polsce* [w:] J.M. Dołęga, A.W. Czartoszewski [red.], *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, ATK, Warszawa, s. 110–121.
- Zachariasz A.L. (2000), *Kulturozofia*, Wyd. WSP, Rzeszów.

Autorzy pragną wyrazić swe podziękowanie dla prof. Józefa Lipca (UJ) za jego cenne uwagi i wypowiedzi, które wpłynęły na udoskonalenie wersji pierwotnej niniejszego tekstu.

Key words: education, ecology, sozology, martial arts

Summary: *Objectives and approach* of the study is explication of the ecological dimension in the martial arts educational system. *Methods* include analysis of the subjects' literature and system debate from the humanistic martial arts theory perspective. *Results and conclusions:* The different axio-normative systems make up the basis for pedagogy of the Far Eastern martial arts. Ecofeminism is derived from Chinese Taoism and Buddhism, while the ecological era is predicted

to be coming in the nearest future. The anthropocentrism of hierarchic culture is replaced with ecocentrism – fashionable in New Age and the eastern wisdom and love of life (the biosophy) is to replace the intellectual property of the West. However, putting aside the extreme ideological positions we can affirm that (all in all) the ways of martial arts as ways of non-aggression, psychophysical and moral improvements, serve the idea of the ecological education well. Physical health and internal harmony favour friendly relations with nature, even when the philosophical and ethical reasons of respect for every creation and life are omitted.

This copy for personal use only – distribution prohibited